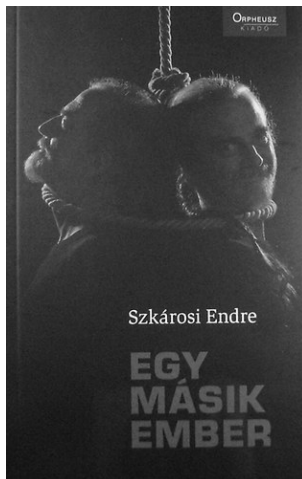

HUSZÁR TAMARA

Inter-avantgarde-view

SZKÁROSI ENDRE: EGY MÁSIK EMBER

Orpheusz Kiadó
Budapest, 2011
352 oldal

”

Szkárosi Endre mesél. Érezhetően jóban van az olvasóval, a viszonyuk szinte baráti. Az olvasó keveset tud a magyar neoavantgádról, de érzékenyen figyel. Lelkes, mert lelkes az is, aki beszél, a szöveg lendületén átüt az avantgárd „rezgés”, az alkotómunka láza. Érdeklődik, mert az mesél a korszakról, aki megélte, és úgy meséli, ahogy megélte. A könyv után Márta István *Támad a szél* című lemezét keresi, mert nem tudja elképzelni, hogyan illik össze Sebestyén Márta hangja, egy csángó öregasszony siratóéneke és az alapot adó orgonaszólam. Képzletben többször körbejárja a kiállítóteret, ahol az *ötszáz* feliratú lapokon lépdel, s arra gondol, hogy ilyen közel talán még nem járt *A walesi bárdokhoz*. Ha a vershez kötődő előadást idézi föl újra, akkor magában befejezi az utolsó, el nem hangzó sorokat, mint valószerűleg egykor a közönség. Megpróbálja visszafelé elmondani a *Nemzeti dalt*, és csendben végigüli, amíg Szkárosi lemossa a piros-fehér-zöldre festett nőket a *Hullaház* című performanszon, miközben a meghalt barátok monogramjait zengik a hangfalak. Utánajár, hogy nézett ki Bernáthy Sándor grafikája az *Új Hölgyfutár* címlapján, amely annyira felháborította a politika egyes képviselőit, hogy bírósági ügy lett belőle. Ilyen lehet a könyv előszóiban elképzelt „külső szemlélője”.

Az *Egy másik ember* személyes hangon írt avantgárd élménybeszámoló, amelynek legfőbb célja, hogy a „földalatti” neoavantgárd művészet egy részét a felszínre hozza. A választott műfaj segíti a szándékot, az emlékirat szubjektivitásának, az érzékletes, aprólékos leírásoknak köszönhető, hogy a befogadó szinte jelenlévőként vehet részt az alternatív művészvilág fontos eseményein. Az *Egy másik ember* tehát nem kultúrtörténeti tanulmány, és ez – éppen a téma miatt – a javára válik, mert így képes úgy közelíteni az olvasóját az „idegen” kultúra működéséhez, hogy az avantgárd gondolkodásmódba, az alkotás folyamatába vonja be.

A visszaemlékezés a gyermekkor azon eseményeitől indul, amelyek hozzájárulhattak a későbbi avantgárd művészi pályához. A hatvanas-hetvenes évek mintha egyenesen kínálta volna ezt a lehetőséget: a beat-irodalom, a Magyarországot is elérő hippimozgalom hatása, a szabadságot, egyenlőséget hirdető életfelfogás, a „frenetikus beatkoncertek”, a csavargás, a „hobózás” jó alaphoz járult az avantgárd művészi tevékenység radikalitásához. Mindezek mellé természetesen kellett egyfajta attitűd; az új iránti fogékonyság, a nyitottság, a kísérletezéshez szükséges művészi bátorság, s az alkotáshoz szükséges fegyelem mind olyan tulajdonságok, amelyek úgy tűnik, elengedhetetlen összetevői az avantgárd művész-létnek. Igen hamar nyilvánvalóvá válik az alkotói tevékenység kikerülhetetlensége: az önképzőköri tagság, a Balassi Bálint Szavalókör, a folyamatos színpadi munka már előrefelé mutat – s persze a továbblépéshez szükséges rutint is biztosítja. A megnyert pályázatok, a mélyen rögzült – a szövegben idézetként megjelenő – dicséretetek, a nem szűnő megerősítések sikeres kezdetről tudósítanak.

A könyv mélyrehatóan tárgyalja a vizuális, audiális ingerekkel operáló performanszokig vezető utat. Bizonyos előadások többször is visszatérnek, természetükből adódóan eltérő leírásokkal, amely kiválóan érzékelteti a performanszok egyszerűségét. A pályakép fontos állomásait jelentő különböző csoportosulásokat külön fejezetek ismertetik: a Beatricével többször is fellépő Fölőpéldány, a Szkárosi & Konnektor és a Spiritus Noister létrejöttét és működését szinte élőben figyelhetjük. A zenei formációk mellett külön korszakot képviselnek a szerkesztett irodalmi lapok: a családias atmoszférájáról híres, műhelyként működő *Mozgó Világ* és az avantgárd művészeti alkotásoknak fórumot biztosító *Új Hölgyfutár*.

A visszaemlékezés több esetben önmegfigyeléssel, önértelmezéssel egészül ki, s az ezek nyomán felbukkanó költői kérdések szinte egyszemélyes párbeszéddé alakítják a szöveget. Az *Egy másik ember* olyan, mint egy nagyinterjú, amelyben csak a válaszok olvashatók, s ez a fajta megszólalásmód bensőséges hangulatot, intimitást kölcsönöz a szövegnek. A konfliktussal járó események ismertetése után gyakran találunk önértelmező részeket, mintha a megfelelő távlat lehetőséget adna bizonyos sérelmek tisztázására. Az, hogy a kellemetlen incidensek éppúgy részét képezik a történetnek, mint a Szkárosi Endre személyét ért vádak, csak növeli a leírtak hitelességét. Az emlékirat legizgalmasabb részei a performanszok létrejöttéhez vezető szakaszok, véletlenek, illetve a különböző médiumok közötti átjárhatóság problémájára talált megoldások leírásai. Az avantgárd határátlépési kísérletei elevenednek meg a lapokon, amelyeket a teljességre és újdonságra való törekvés igénye tartott folyamatos mozgásban.

Az akkori politikai viszonyok ugyan nehezítették a kiutazást, ám ennek ellenére Szkárosi bejárta Olaszországot, de Hollandiába, Angliába, Kanadába is eljutott, és a kiépített nemzetközi kapcsolatrendszer kifejezetten jól jött az alternatív művészeti életben. Több esetben is kiderül, hogy a kialakult ismeretségek később gyümölcsöző munkakapcsolattá értek, sőt egy nemzetközi turné sem jöhetett volna létre a külföldi barátok szervezőkészsége nélkül. Bizonyára az avantgárd alkotótevékenység lényegi részét prezentálják azok az esetek, amikor a nyelvi gátak nem befolyásolták a művészi társulást, hiszen a performanszok improvizatív jellege, a hangok, mozdulatok univerzalitása eléri, hogy a különböző nyelvű művészek könnyen becsatlakozzanak az alkotás éppen megvalósuló folyamatába. Az avantgárd közösséghez való tartozás tehát átlépte az országhatárokat, így nem meglepő, hogy a kortársak méltatása, eredeti ötleteinek rövid ismertetése is szerves részét képezi a történetnek.

Szkárosi könyve mintha arról próbálná meggyőzni az olvasóját, hogy az igazán jelentős avantgárd teljesítmények minden esetben kollektív tevékenység eredményei, amelyek akkor

jöttek létre, amikor a kreatív energiák összeadódtak. Ez azonban azzal is járt, hogy a létrehozott összművészeti alkotások, performanszok háttérbe szorították a szellemi tulajdont védő alkotói öntudatot, hiszen a hierarchikus elrendeződés helyett az egyenrangúság, az egyéni érdekek helyett a közös cél jelentette a kibontakozáshoz szükséges alapot. Ez persze nem valósulhatott meg minden alkalommal; a Magyarországon rendezett nemzetközi *Polyphonic* hangköltészeti fesztiválról a franciák például azért távoztak, mert a programot hirdető plakáton kisebb betűvel szedték a nevüket, mint a többi fellépő zenekarét.

Szkárosi meglepetést akar okozni, s ez több esetben is sikerül neki. Arra biztosan nem sok „külső szemlélő” számít, hogy *A walesi bárdok*, Bornemisza *Siralmas énnéköm* kezdetű verse vagy az *Ómagyar Mária-siralom* kitüntetett helyet foglal el egy avantgárd visszaemlékezésben. A magyar, illetve nemzetközi neoavantgárd története nem kapcsolódik hangsúlyosan az egyetemi tananyaghoz, ezért különösen élvezetesek voltak a nemzetközi avantgárd együttműködést bemutató fejezetek. A minden évben más országban megrendezett *Polyphonic* fesztivál egy ízben Magyarországra is eljutott, melynek egyik fő helyszínét éppen a JATE-klub adta. Mivel Szkárosi Endre fő szervezője volt az eseménynek, az egész fesztivál ismertetése olyan, mint egy szórakoztató werkfilm: a szervezés fázisaitól kezdve, a programot záró koncert végéig minden jelentős – és némely esetben kellemetlen – részletet rögzít a kamera.

Sajnos elég hamar világossá válik, hogy éppen a sokszor említett alkotói fegyelem és pontosságigény az, amely a könyv élményszerű olvasása ellen dolgozik. Erre a legjobb példa talán az olasz kísérleti költészet prominens tagjait bemutató fejezet, ahol számtalan olasz személy- és utcanév sűríti a leírásokat. A szerző italianista végzettsége érthetővé teszi a megoldást, hiszen számára egy jól ismert környezet jól ismert tagjairól van szó, de valószínűleg az olvasók többsége könnyebben boldogult volna kevesebb tényanyaggal.

Ami hiányzik a könyv olvasásakor – s ez úgy vélem, mindenképpen pozitívum – az a szöveget kísérő zenei alap. Míg a performanszok megosztása olyan alapossággal történik, hogy az olvasó a közönség soraiban érzi magát, a zenei leírások belső megszólaltatása jóval nehezebb feladat. A hangköltészeti darabok vizuális interpretálásakor létrejövő „térköltészeti” alkotásokról, installációkról, „szoborversekről” készült felvételek is kiegészíthették volna a leírtakat – vagyis a kíváncsiság felkeltésében nagyon jól teljesít az *Egy másik ember*.

Szkárosi Endre – elbeszélte élete alapján – hihetetlen teherbírással és alkotó energiával rendelkezhet, nehéz olyan dolgot említeni, amit *nem* csinált: szerkesztett, hang- és vizuális költeményeket készített, fesztivált rendezett, külföldön turnézott, verseket írt, rádióműsört vezetett, tanított az egyetemen, és még egy japán szintetizátorzenekarnak is elintézte, hogy felléphessenek a váci börtönben. Szkárosi nem elmeséli művészeti élete fontos, érdekes eseményeit, hanem újraéli őket. Izgatott, energikus, lelkesítő, magával sodró szöveg az *Egy másik ember*, egy büszkeséggel visszatekintő ember története. Talán az „ilyesmit még nem nagyon láthattak” mondatokból lehetne kevesebb, akkor is, ha ezt az állítást nehezen lehetne kétségbe vonni. A kötet egyik legérdekesebb jelenete is éppen az avantgárd kifejezésmóddal gyakran együtt járó értetlenséget mutatja be. A Szegeden járó Jackson Mac Low-t és Anne Tardost egy nő gúnyos kérdésekkel próbálta zavarba hozni, miután befejezték az előadásukat az egyetemen. „Értse meg, hogy... poetry is not something behind our head... amit elő akarunk venni, és láthatóvá tenni. Az alkotás folyamán születik.” (319.) – magyarázta Mac Low. Ez a pillanat hevében összetett megállapítás pedig, az *Egy másik ember* alapján, avantgárd tételmondatnak is tökéletes.